

بررسی تأثیر عوامل فردی و محیطی بر رضایت شغلی کارکنان شهرداری منطقه 18 تهران

محمودرضا اسدی*

کارشناس ارشد مدیریت شهری، دانشکده مدیریت و حسابداری، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران

داوود عباسی کارجگان

دانشجوی دکتری مدیریت گردشگری، پردیس تحصیلات تکمیلی، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران

کاظم عسگری

کارشناس ارشد مدیریت امور فرهنگی، دانشکده مدیریت و اقتصاد، دانشگاه آزاد اسلامی علوم و تحقیقات، تهران، ایران

نرگس سخن سنج

کارشناس ارشد جغرافیا و برنامه ریزی شهری، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه آزاد سمنان، سمنان، ایران

دریافت: 92/09/26 پذیرش: 93/03/25

چکیده: رضایت شغلی و عوامل فردی و محیطی مؤثر بر آن، به دلیل ارتباط مستقیم با سرمایه انسانی، از مهم ترین مباحث در سازمان ها هستند. از این رو، هدف اصلی این پژوهش، بررسی و میزان تأثیر عوامل فردی و محیطی بر رضایت شغلی کارکنان شهرداری منطقه 18 تهران است. این پژوهش از لحاظ هدف، کاربردی و به شیوه توصیفی-پیمایشی می باشد. برای گردآوری داده های اولیه، از پرسشنامه بسته پاسخ؛ شامل 34 گویه در مقیاس پنج گزینه ای لیکرت استفاده شد. روایی پرسشنامه، از نوع روایی صوری و محتوایی بوده و برای سنجش پایایی، از ضریب آلفای کرونباخ استفاده شده است که مقدار آن در مرحله پیش آزمون برابر با 0/881 و پس از انجام آزمون برابر با 0/889 برآورد شده است. جامعه آماری پژوهش، تمامی کارکنان شهرداری منطقه 18 تهران هستند که تعداد 300 پرسشنامه به شیوه طبقه ای- تصادفی در میان آنها توزیع گردید. برای انجام پژوهش، دو فرضیه اصلی طراحی شد و تجزیه و تحلیل داده ها به دو شیوه توصیفی و استنباطی انجام گردید؛ در تجزیه و تحلیل توصیفی، از شاخص های فراوانی، درصد و میانگین و برای آزمون فرضیه ها، از آزمون استقلال کای دو، ضریب همبستگی پیرسون و تحلیل رگرسیون استفاده شده است. نتایج کلی تحقیق نشان می دهند رابطه مثبت و معناداری میان عوامل فردی و محیطی با رضایت شغلی کارکنان وجود دارد. همچنین یافته ها نشان دادند میانگین رضایت شغلی کارکنان، برابر با 3/48 و میانگین رضایت از عوامل فردی و محیطی به ترتیب برابر با 3/77 و 3/14 است، همچنین عوامل فردی، از وضعیت نسبتاً مناسبی برخوردارند؛ بنابراین اقدام برای بهبود وضعیت عوامل محیطی، در اولویت قرار دارد.

واژه های کلیدی: رضایت شغلی، عوامل فردی، عوامل محیطی، شهرداری تهران

طبقه بندی JEL: L32, C91, D63, Z0

*مستول مکاتبات: mahmoodreza_asadi@yahoo.com

فصلنامه علمی- پژوهشی

اقتصاد و مدیریت شهری

شاپا: 2345-2870

نمایه در ISC, SID, Noormags.

RICeST, Ensani, Magiran

www.lueam.ir

سال سوم، شماره نهم، صفحات 1-13

زمستان 1393

1- مقدمه

رضایت شغلی، از متغیرهای مؤثر در کارایی سازمان است که حد بالای آن می‌تواند به افزایش پویایی و بهره‌وری سازمان منجر شود و حد پایین آن سبب پدیدار شدن مسائل و مشکلاتی، از قبیل جابه‌جایی شغلی، ترک خدمت، غیبت، عدم علاقه به کار و کاهش انگیزه، روحیه کاری، کارایی و بهره‌وری کارکنان و در نهایت سازمان می‌شود (Kwai Fatt et al., 2010).

بسیاری از پژوهشگران تلاش کرده‌اند رضایت شغلی را تعریف کنند. برای نمونه، هاپکینز¹ رضایت شغلی را «اقتناع یا برآورده کردن نیازهای خاص که با کار شخص مرتبط هستند» و اسپکتر² آن را «حد دوست داشتن کار» تعریف کرده‌اند. همچنین رضایت شغلی، جهت‌گیری مثبت یک فرد به سمت نقش شغلی که هم اکنون ایفا می‌کند (Griffin et al., 2010) و یک حالت روحی لذت‌بخش در نتیجه ارزیابی شغل فرد به عنوان شغلی که ارزش‌های آن فرد را برآورده یا تسهیل می‌کند، تعریف شده است (Sharma et al., 2010).

موorman³، رضایت شغلی را ترکیبی از خرسندی شناختی⁴ و خرسندی احساسی⁵ فرد نسبت به شغل خود می‌داند و معتقد است خرسندی شناختی، رضایتی است که بیشتر بر ارزیابی منطقی و عقلانی شرایط کار استوار است، اما خرسندی احساسی عبارت است از ارزیابی احساسی فرد نسبت به شغلش که خلق و خو و احساس خوب و مثبت فرد را هنگام کار کردن نسبت به کارش نشان می‌دهد (Moorman, 1993). به طور کلی، رضایت و نارضایتی، به عنوان تابعی از رابطه مشاهده شده بین آنچه فرد از شغلش می‌خواهد و آنچه به دست می‌آورد، ارزیابی می‌شوند؛ از این‌رو رضایت شغلی، نگرشی است که نشان‌دهنده میزان رضایت

خشنودی یا اقتناع فرد در کار یا شغل خود است (Sharma et al., 2010).

با وجود این که در رابطه با رضایت شغلی، پژوهش‌های فراوانی انجام شده است، سازمان‌های شهری کمتر به این موضوع پرداخته‌اند؛ در حالی که یکی از عوامل تأثیرگذار بر شیوه ارائه خدمت به شهروندان، میزان رضایت کارکنان شاغل در چنین سازمان‌هایی است و می‌توان گفت رضایت مشتریان درون‌سازمانی (کارکنان)، یکی از پیش‌شرط‌های جلب رضایت مشتریان برون‌سازمانی (ارباب رجوع و شهروندان) است؛ از این‌رو هدف از انجام این پژوهش، تعیین وضعیت عوامل تأثیرگذار فردی و محیطی بر رضایت شغلی کارکنان شهرداری منطقه 18 تهران و برنامه‌ریزی به منظور بهبود آنهاست.

2- پیشینه تحقیق

الف) پژوهش‌های خارجی

بررسی‌ها نشان می‌دهند که از سال 1976 به بعد، بیش از 3000 مطالعه در رابطه با رضایت شغلی انجام شده است (Donohue & Heywood, 2004) و این موضوع به ویژه در کشورهای اروپایی، از اهمیت بالایی برخوردار است؛ در این کشورها، مؤسساتی هستند که وضعیت متغیرهای مرتبط با انگیزش را به طور مستمر، پایش می‌کنند. برای نمونه، نتایج پیمایش‌های انجام شده نشان می‌دهند که در سال 2012، میزان رضایت شغلی به طور میانگین در هشت کشور اروپایی، بالاتر از حد متوسط (6/6 از 10) می‌باشد که در این میان، بیشترین میزان رضایت شغلی، در هلند و بلژیک (7/1) و کمترین آن در انگلستان و فرانسه (6/2) است. اطلاعات بیشتر، در جدول 1، ارائه شده است.

- 1- Hopkins
- 2- Specter
- 3- Moorman
- 4- Cognitive Contentment
- 5- Affective Contentment

جدول 1- وضعیت رضایت شغلی در کشورهای اروپایی

منطقه سال	اروپا	انگلستان	آلمان	فرانسه	هلند	اسپانیا	ایتالیا	سوئد	بلژیک
2012	6/6	6/2	7	6/2	7/1	6/5	6/4	6/5	7/1
2011	6/4	5/9	7	5/9	6/8	6/4	5/7	6/8	6/9
2010	6/7	6/3	6/7	6/7	6/8	6/6	6/1	7/5	6/8
2009	6/7	6/3	6/7	6/7	6/8	6/6	6/1	7/5	6/8
2008	6/7	6/3	7/1	6/8	6/9	6/2	6/3	7	7/1
2007	6/6	6/1	7/1	6/4	6/8	6/2	6/3	6/9	7/1

منبع: (http://www.motivation-index.com)

نتیجه پژوهش هاروی^۱ (2006) که به بررسی تعارض کار در کارگران جوان پرداخته است، نشان می‌دهد کارگرانی که روابط بین فردی خوبی با دیگران و تحصیلات مرتبط با شغل خود دارند، از رضایت شغلی بیشتری برخوردارند.

تحقیق استاو و راس^۲ نشان داد در رابطه با عوامل تعیین‌کننده رضایت شغلی، اختلاف نظر وجود دارد؛ با توجه به این که همبستگی‌های به دست آمده از میزان رضایت شغلی در زمان‌ها و موقعیت‌های مختلف، از نظر آماری معنادار هستند می‌توان چنین استنباط کرد که تعیین‌کننده‌های اصلی رضایت شغلی، زمینه‌ها و صفات فردی است، نه شرایط و موقعیت‌های کار؛ در حالی که اشنايدر^۳ معتقد است محیط کار، تکنولوژی و ساختار سازمانی تعیین‌کننده‌های اساسی رضایت شغلی هستند (Hersy & Blanchard, 1993).

گروهی از پژوهش‌گران با استفاده از روش تحلیل محتوای، 38 مقاله چاپ شده در فاصله سال‌های 1986 تا 2012، مفهوم رضایت شغلی را از نظر موضوع، تعریف، زمینه تئوریک، ابعاد، پیامدها و پیش‌آیندها، مورد بررسی قرار دادند و به این نتیجه رسیدند که مفهوم رضایت شغلی دارای ماهیتی پویا، پیچیده و چند عاملی است؛ بنابراین برای طراحی ابزارهای جدید رضایت شغلی باید

با توجه به رویکردهای تئوریک آن، جنبه‌های انتزاعی این مفهوم را به صورت عینی و قابل اندازه‌گیری، تعریف کرد (راوری و همکاران، 1391).

ب) پژوهش‌های داخلی

در پژوهش مرادی و همکارانش (1392)، میزان رضایت شغلی 24/9 درصد پرستاران در حد کم، 72/4 درصد در حد متوسط و 2/7 درصد در حد زیاد، گزارش شده است. یافته‌های این پژوهش همچنین نشان دادند رابطه معنی‌داری بین رضایت شغلی و تعهد حرفه‌ای پرستاران وجود دارد و با افزایش تعهد حرفه‌ای، میزان رضایت شغلی نیز افزایش پیدا می‌کند.

نتایج پژوهش منظری توکلی و رجبی (1392) نشان داد هرچند مؤلفه‌های عدالت سازمانی (عدالت توزیعی، رویه‌ای و تعاملی) ارتباط معنی‌داری با رضایت شغلی دارند، اما تنها دو مؤلفه عدالت توزیعی و تعاملی، قادر به پیش‌بینی رضایت شغلی هستند.

مطالعه اصغری و همکارانش (1392) نشان می‌دهد رضایت شغلی با فرسودگی شغلی و سلامت عمومی، رابطه معکوس و معناداری دارد. در این پژوهش، 95 درصد کارگران، میزان رضایت شغلی خود را کم و متوسط اعلام کرده‌اند.

نتایج پژوهش حسنی و همکارانش (1392) نشان می‌دهند اخلاق اسلامی و فرهنگ سازمانی با میانجی‌گری تعهد سازمانی، بر رضایت شغلی، تأثیر

1- Harvay
2- Staw and Ross
3- Schinader

غیرمستقیم و مثبت دارند؛ به عبارت دیگر، اخلاق اسلامی و فرهنگ سازمانی مطلوب با میانجی‌گری تعهد سازمانی، به رضایت شغلی منجر می‌شود.

پژوهش گلکاری و همکارانش (1392) نیز نشان داد که بین شیفتگی مرتبط با کار و سه زیر مقیاس آن (جذب، لذت و انگیزه درونی) با رضایت شغلی کارکنان، رابطه معنی‌داری وجود دارد و بعد لذت‌کاری، بیشترین سهم را در پیش‌بینی رضایت شغلی به خود اختصاص داده است.

نتایج پژوهش محمودی و همکارانش (1391)، نشان داد ارتباط معنی‌داری میان مهارت‌های ارتباطی پرستاران و رضایت شغلی آنان وجود دارد؛ به طوری که افزایش مهارت‌های ارتباطی، باعث افزایش رضایت شغلی می‌شود. همچنین میان افزایش مهارت‌های ارتباطی پرستاران با افزایش مؤلفه‌های شرایط کار و ارتباط با همکاران نیز ارتباط معنی‌داری وجود دارد.

نتایج تحقیق سلطانزاده و همکارانش (1391) نشان دادند میان کیفیت زندگی کاری و رضایت شغلی نیز همبستگی معناداری وجود دارد و در میان مؤلفه‌های کیفیت زندگی کاری؛ قانون‌گرایی در سازمان، یکپارچگی و انسجام اجتماعی، وابستگی زندگی اجتماعی و کاری، بهترین پیش‌بینی‌کننده برای رضایت شغلی هستند.

ترکمان و عابدی (1388) در پژوهش خود گزارش کرده‌اند که بین عوامل انگیزشی؛ شامل استقلال در عمل، علاقه به کار، شناخت، پیشرفت و ترقی، مسئولیت‌های شغلی و عوامل محیطی؛ مانند ارتباط با مافوق، ارتباط با همکاران، امنیت، شرایط کاری و عوامل واسطه‌ای؛ شامل حقوق، پایگاه و موقعیت، امکان رشد یا ترقی و عوامل فردی؛ مانند محل تولد، جنس، سن، وضعیت تأهل، رضایت کلی از زندگی، اعتقادات مذهبی، با رضایت شغلی رابطه وجود دارد. همچنین شدت رابطه شرایط کاری و امکان رشد و ارتقاء، از سایر متغیرهای مستقل رضایت شغلی، بیشتر است. البته زندگی‌پور و مهر‌آور مؤمنی (1390) در پژوهش خود به این نتیجه

رسیدند که تفاوت معناداری در میزان رضایت شغلی بین زن و مرد وجود ندارد.

مرکز مطالعات و تحقیقات رسانه‌ای مؤسسه همشهری نیز در تاریخ 5 تا 7 آبان 1387 یک نظرسنجی تلفنی در مورد رضایت شغلی از مردم تهران انجام داده است که طی آن تنها 29 درصد از پاسخ‌گویان بیان کرده‌اند که از شغل خود راضی هستند (همشهری آنلاین، 1387).

3- مبانی نظری

با مرور ادبیات رضایت شغلی، می‌توان دو رویکرد کلی را در این حوزه شناسایی کرد: رویکرد تک بعدی و رویکرد دو بعدی. رویکرد تک بعدی؛ شامل پاسخ به دو پرسش است: 1- در حال حاضر چقدر از شغل خود راضی هستید؟ 2- تا چه حد از شغل خود رضایت می‌خواهید؟ در واقع، رویکرد تک بعدی، رضایت شغلی را به تفاوت بین آنچه فرد دارد و آنچه خواستار آن است، تعریف می‌کند (Smith et al., 1989). طرفداران این رویکرد بر این باورند که رضایت شغلی، کنشی از هماهنگی میان نیازها و ارزش‌های حرفه‌ای فرد و نظام تقویت‌کننده کار (Gati, 1989) و مجموعه‌ای از رضایت‌مندی‌ها و نارضایتی‌هایی است که فرد در ابعاد و جنبه‌های مختلف و متنوع شغلش، تجربه می‌کند (Wexley & Yuki, 1984)؛ به این ترتیب، شخصی که دارای سطح بالایی از رضایت شغلی است، نسبت به شغل خویش بازخورد مثبت و شخص فاقد رضایت شغلی، بازخورد منفی دارد (Robbins, 1993).

رویکرد دو بعدی، اشاره به نظریه انگیزشی-بهداشتی هرزبرگ¹ دارد که به آن، نظریه دو عاملی² نیز گفته می‌شود. به اعتقاد هرزبرگ و همکارانش، نبود نارضایتی، به معنای وجود رضایت نیست؛ به عبارت دیگر، رضایت شغلی را نمی‌توان تحت عنوان قطب‌های متضاد یک

1- Herzberg's Motivation-Hygiene Theory

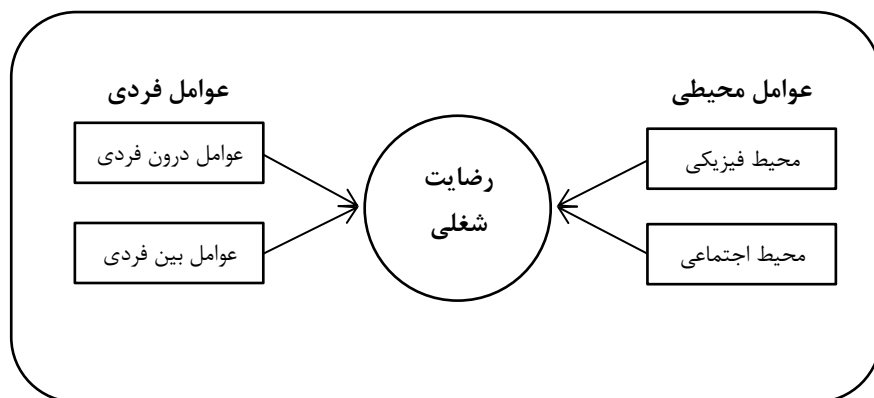
2- The Two-Factor Theory

پیوستار منفرد و دو قطبی (رضایت و نارضایتی) که نقطه‌ای خنثی (نه رضایت و نه نارضایتی) در مرکز آن است، مورد مطالعه قرار دارد؛ زیرا چندین ویژگی وجود دارند که به گونه‌ای پایدار با رضایت و نارضایتی شغلی ارتباط دارند؛ بنابراین رضایت شغلی دارای دو بعد جداگانه است: 1- بعد بهداشتی یا نگهدارنده که متأثر از عوامل بیرونی (حقوق و دستمزد، خطمشی‌های سازمانی، رابطه با سرپرستان و مدیران، ارتباط با همکاران و ...) است. 2- بعد انگیزشی که از عوامل درونی (مانند محتوای شغل، امکان پیشرفت، میزان مسئولیت و ...) تأثیر می‌پذیرد. براساس این نظریه، وجود عوامل بهداشتی، ما را نسبت به عدم‌ارضایتی مطمئن می‌کند، اما اگر عوامل انگیزشی وجود نداشته باشد، نمی‌توان گفت که واقعاً نارضایتی شغلی وجود دارد، بلکه فقط می‌توان نتیجه گرفت که رضایت وجود ندارد (Rollinson et al., 1998). (Herzberg, 1966). البته گستره‌ای از عوامل می‌توانند بر سطح رضایت شغلی فرد تأثیر بگذارند که برخی از آنها عبارتند از: پایه حقوق، فرایند ترفیع، شرایط کاری، رهبری، روابط اجتماعی و خود شغل (Sharma et al., 2010).

پژوهشگران، تأثیر عوامل و متغیرهای مختلفی را بر رضایت شغلی، بررسی کرده‌اند. عوامل تأثیرگذار بر رضایت شغلی عبارتند از: سلامت اجتماعی (افجه و سام‌آرام، 1389)، سلامت روان (رسولی و اسلامی،

1392)، (شفیع‌آبادی و خلج‌اسدی، 1389) و سبک رهبری (نکویی‌قدم و همکاران، 1392). همچنین برخی از پژوهش‌ها گزارش کرده‌اند که رضایت شغلی، به عنوان یک میانجی بین هوش هیجانی و تعهد سازمانی عمل می‌کند (Guldal et al., 2008). پژوهش‌ها نشان می‌دهند خشنودی شغلی با شادکامی کلی، بهداشت روانی و امید زندگی طولانی‌تر، ارتباط دارد. ویلنت¹، دریافت که کارکرد شغلی خوب با کارکرد سالم در بسیاری از زمینه‌های زندگی ارتباط دارد (سپینگتون²، 1379). در مقایسه با سایر کارکنان، کارکنانی که رضایت شغلی بالاتری دارند، از نظر توان جسمی و ذهنی، در وضعیت مناسب‌تری قرار دارند (Chandan, 1997).

پژوهش‌ها، همچنین نشان داده‌اند ویژگی‌های فردی؛ شامل سن، جنس، تحصیلات و نژاد (Bartel, 1981)، (Groot & Brink, 2000) و نیز ویژگی‌های شخصیتی، نوع کار، محیط کار و روابط انسانی کار (Hellriegel & Woodman, 1996) از جمله عوامل مؤثر بر رضایت شغلی هستند. از این رو، با توجه به گستردگی متغیرها و عوامل مؤثر بر رضایت شغلی، در این پژوهش با تمرکز بر عوامل فردی و محیطی که کمتر مورد توجه بوده‌اند، تأثیر آنها بر میزان رضایت شغلی کارکنان، مورد بررسی قرار گرفته است.

شکل 1- مدل مفهومی

منبع: (یافته‌های نگارندگان)

1- Villant

2- Sappington

براساس مدل مفهومی در شکل 1، دو فرضیه زیر، مورد آزمون قرار گرفته است:

■ میان عوامل فردی و رضایت شغلی، رابطه مثبت و معناداری وجود دارد.

■ میان عوامل محیطی و رضایت شغلی، رابطه مثبت و معناداری وجود دارد.

4- روش تحقیق

این پژوهش از لحاظ هدف، کاربردی است و به شیوه توصیفی-پیمایشی، انجام شده است. جامعه آماری پژوهش، تمامی کارکنان شهرداری منطقه 18 تهران (800 نفر) می باشد و براساس جدول مورگان¹ حجم نمونه لازم، 260 نفر تعیین شد. با توجه به نسبت های متفاوت کارکنان در معاونت ها و بخش های مختلف

سازمان، انتخاب نمونه های آماری به شیوه طبقه ای و تصادفی انجام شده است. به منظور اطمینان از برگشت پرسشنامه ها به تعداد کافی، 300 پرسشنامه در میان جامعه آماری توزیع گردید که تعداد 281 پرسشنامه برگشت داده شد؛ پس از بررسی های اولیه، تعداد 3 پرسشنامه به دلیل عدم پاسخ به بیش از 50 درصد گویه ها و پاسخ های یکسان به تمام گویه ها، نامعتبر تشخیص داده و از فرایند تحلیل، کنار گذاشته شدند و تجزیه و تحلیل داده ها و آزمون فرضیه ها با استفاده از 278 پرسشنامه، انجام شد. جدول 2، شیوه نمونه گیری و توزیع پرسشنامه ها را در بخش های مختلف جامعه آماری نشان می دهد.

جدول 2- طبقه بندی جامعه آماری پژوهش

تعداد نمونه	نسبت کارکنان (درصد)	طبقه	تعداد نمونه	نسبت کارکنان (درصد)	طبقه
12	3/89	معاونت فنی و عمرانی	42	14/05	حوزه شهردار
24	7/90	معاونت امور شهری و فضای سبز	16	5/40	معاونت امور اجتماعی و فرهنگی
8	2/63	معاونت حمل و نقل و ترافیک	11	3/51	معاونت شهرسازی
105	35/13	نواحی	74	24/72	معاونت مالی و اداری
300	100	جمع کل	8	2/76	معاونت برنامه ریزی و توسعه شهری

منبع: (یافته های نگارندگان)

برای گردآوری داده ها، هم از منابع اولیه (پرسشنامه) و هم از منابع ثانویه (اسناد و مدارک کتابخانه ای)، استفاده شده است؛ به این معنا که ضمن مطالعه و بررسی مبانی نظری و ادبیات موضوع رضایت شغلی، با الگوگیری از پژوهش های مختلف، ابزار سنجش به شکل پرسشنامه بسته پاسخ؛ شامل 34 گویه در مقیاس پنج گزینه ای لیکرت طراحی شده است.

در طراحی گویه ها، دقت لازم به عمل آمد تا سؤالات از سادگی و وضوح کافی برخوردار باشند. روایی

صوری² و محتوایی³ پرسشنامه (ابعاد و گویه ها) با استفاده از نظرات اساتید دانشگاه و خبرگان، تأیید شد. میزان پایایی نیز براساس 30 پرسشنامه که در میان افراد جامعه آماری توزیع شد با استفاده از ضریب آلفای کرونباخ، در مرحله پیش آزمون برابر با 0/881 و پس از انجام آزمون برابر با 0/889 برآورد شده است که قابلیت اعتماد به پرسشنامه را در سطح قابل قبولی تأیید می کند. ابعاد، تعداد گویه ها و نتیجه آزمون پایایی ابزار سنجش، در جدول 3 نشان داده شده است.

2- Face Validity
3- Content Validity

1- Morgan

جدول 3- نتیجه آزمون پایایی

متغیر	ابعاد	تعداد گویه‌ها	ضریب پایایی	
			پیش آزمون	پس آزمون
رضایت شغلی	عوامل فردی	19	0/881	0/889
	عوامل محیطی	9		
	رضایت کلی	6		
	جمع کل	34		

منبع: (یافته‌های نگارندگان)

استقلال دو متغیر، مقایسه می‌شوند (آذر و مؤمنی، 1385). همچنین به منظور تعیین میزان (شدت) و نوع رابطه (مثبت یا منفی)، از ضریب همبستگی پیرسون³ استفاده شده است.

5- یافته‌های تحقیق

یافته‌های توصیفی

یافته‌های توصیفی نشان می‌دهند بیشترین پاسخ‌دهندگان مرد در گروه سنی 26 تا 35 سال قرار دارند. همچنین از لحاظ سابقه خدمت، کمترین و بیشترین سابقه، 1 و 28 سال و میانگین سابقه خدمت پاسخ‌دهندگان 6/8 سال است. جدول 4، اطلاعات بیشتری را در رابطه با ویژگی‌های جمعیت‌شناختی نشان می‌دهد.

برای داده‌پردازی، از نرم‌افزار SPSS.20 استفاده شد و تجزیه و تحلیل داده‌ها به دو شیوه توصیفی و استنباطی، انجام شده است. برای تجزیه و تحلیل توصیفی، از شاخص‌های فراوانی، درصد و میانگین، استفاده و در تجزیه و تحلیل استنباطی برای آزمون فرضیه‌های پژوهش با توجه به کفایت داده‌ها (تعداد پرسش‌نامه‌ها) و همچنین در نظر گرفتن این که متغیرهای اصلی پژوهش (رضایت شغلی به عنوان متغیر وابسته و عوامل فردی و محیطی به عنوان متغیرهای مستقل)، کیفی هستند برای بررسی وجود یا فقدان رابطه معنادار بین آنها، از آزمون استقلال¹ (کای مربع²) استفاده شد. هدف از این آزمون، بررسی وجود استقلال بین دو متغیر غیرکمی است (مؤمنی و فعال قیومی، 1386). در این آزمون، فراوانی‌های مشاهده شده، با فراوانی‌های مورد انتظار

جدول 4- ویژگی‌های جمعیت‌شناختی پاسخ‌دهندگان

وضعیت تأهل			جنسیت				متغیر			
بدون پاسخ		متأهل	مجرد	بدون پاسخ		مرد	زن	طبقه		
6		220	52	2		218	58	فراوانی		
2/2		79/1	18/7	0/7		78/4	20/9	درصد		
س.	بدون پاسخ		46-55 سال	36-45 سال		26-35 سال		تا 25 سال	طبقه	
	12		40	96		118		12	فراوانی	
	4/3		14/4	34/5		42/4		4/4	درصد	
نوع شغل	بدون پاسخ		سایر	کارگری		کارشناسی		مدیریتی	طبقه	
	10		14	18		198		38	فراوانی	
	3/6		5	6/5		71/2		13/7	درصد	
تحصیلات	بدون پاسخ		کارشناسی ارشد و بالاتر		کارشناسی		فوق دیپلم	دیپلم	زیر دیپلم	طبقه
	4		24		128		74	50	2	فراوانی
	1/1		8/6		45		26/6	18	0/7	درصد

منبع: (یافته‌های نگارندگان)

3- Pearson Correlation Coefficient

1- Independent Test

2- Chi-Square

پاسخ‌دهندگان، 3/48 و میانگین رضایت از عوامل فردی و محیطی، به ترتیب 3/76 و 3/14 است. جدول 5، نتایج تجزیه و تحلیل نمرات پاسخ‌دهندگان را نشان می‌دهد.

تجزیه و تحلیل پرسشنامه‌ها براساس طیف پنج‌گزینه‌ای لیکرت (1= خیلی کم و 5= خیلی زیاد)، نشان می‌دهد که میانگین کل رضایت شغلی

جدول 5- نتایج تحلیل توصیفی متغیرها

متغیر	تعداد	کمترین	بیشترین	میانگین	انحراف معیار
عوامل فردی	278	2/41	4/89	3/7688	0/52241
عوامل محیطی	278	1/50	4/54	3/1406	0/54691
رضایت کلی	278	1/67	5	3/6681	0/67393
میانگین کل	278	2/35	4/62	3/4827	0/43656

منبع: (یافته‌های نگارندگان)

یافته‌های استنباطی

بررسی ارتباط / عدم ارتباط متغیرها

جهت بررسی وجود یا فقدان رابطه بین متغیرهای مستقل (عوامل فردی و محیطی) با متغیر وابسته (رضایت شغلی)، از آزمون استقلال استفاده شد؛ برای این منظور با توجه به اینکه در طبقه‌بندی‌های پنج و سه سطحی، برخی از فراوانی‌های مورد انتظار، کمتر از 5 بود، این سلول‌ها با سلول مجاور، ترکیب و آزمون، تکرار شد و سرانجام با تشکیل جدول توافقی 2×2، آزمون به نتیجه معتبر رسید؛ بدین ترتیب که با توجه به میانگین نمره پاسخ‌دهندگان، عوامل فردی و محیطی در دو مقیاس مناسب (میانگین بالاتر از 3) و نامناسب (میانگین کمتر از 3) و رضایت شغلی در دو مقیاس زیاد (میانگین بالاتر از 3) و کم (میانگین کمتر از 3)، طبقه‌بندی گردید و آزمون انجام شد.

نتایج آزمون استقلال نشان داد که سطح معناداری آمار کای دو پیرسون در هر دو عامل، کمتر از 0/05 است؛ بنابراین فرضیه H_0 (عدم رابطه) رد می‌شود و می‌توان با 95 درصد اطمینان گفت بین عوامل فردی و محیطی با رضایت شغلی، رابطه وجود دارد. نتایج آزمون استقلال در جداول 6 تا 9 ارائه شده است.

جدول 6- رضایت شغلی / عوامل فردی

کل	عوامل فردی				
	نامناسب	مناسب			
رضایت شغلی	کم	تعداد	زیاد	تعداد	کل
106	84	22	172	170	278
278	254	24			

منبع: (یافته‌های نگارندگان)

جدول 7- نتایج آزمون کای 2

سطح معناداری	درجه آزادی	مقدار	
0/000	1	31/915	کای 2 پیرسون
0/000	1	33/385	نسبت درست نمایی
0/000	1	31/800	ارتباط خطی دوطرفه
		278	تعداد مقادیر معتبر

منبع: (یافته‌های نگارندگان)

جدول 8- رضایت شغلی / عوامل محیطی

کل	عوامل محیطی				
	نامناسب	مناسب			
رضایت شغلی	کم	تعداد	زیاد	تعداد	کل
106	26	80	172	132	278
278	158	120			

منبع: (یافته‌های نگارندگان)

و متغیر وابسته (رضایت شغلی) تأیید گردید، برای مشخص کردن نوع و شدت رابطه، از ضریب همبستگی پیرسون استفاده شد؛ برای این منظور، فرضیه‌های آماری مربوط برای هر یک از عوامل، طراحی گردید و آزمون‌های لازم انجام شد که به منظور اجتناب از تکرار فرضیه‌ها، الگوی کلی آنها و نتایج، ارائه می‌شود.

- بین رضایت شغلی و عوامل فردی/ محیطی، همبستگی معنی‌داری وجود ندارد ($H_0: \rho = 0$).
- بین رضایت شغلی و عوامل فردی/ محیطی، همبستگی معنی‌داری وجود دارد ($H_1: \rho \neq 0$).

جدول 9- نتایج آزمون کای 2

سطح معناداری	درجه آزادی	مقدار	
0/000	1	72/886	کای 2 پیرسون
0/000	1	70/773	نسبت درست نمایی
0/000	1	72/624	ارتباط خطی دوطرفه
		278	تعداد مقادیر معتبر

منبع: (یافته‌های نگارندگان)

بررسی همبستگی

آزمون استقلال، تنها وجود یا فقدان رابطه را در میان دو متغیر می‌سنجد؛ بنابراین پس از این که وجود رابطه میان متغیرهای مستقل (عوامل فردی و محیطی)

جدول 10- نتایج آزمون همبستگی

عوامل محیطی	عوامل فردی	رضایت شغلی	متغیرهای مستقل	
			متغیر وابسته	
0/760*	0/859*	1	ضریب همبستگی پیرسون (R)	رضایت شغلی
0/000	0/000		معنی‌داری (Sig)	
278	278	278	تعداد	
0/578	0/738		ضریب تعیین (R^2)	عوامل فردی
0/473*	1	0/859*	ضریب همبستگی پیرسون (R)	
0/000		0/000	معنی‌داری (Sig)	
278	278	278	تعداد	عوامل محیطی
1	0/473*	0/760*	ضریب همبستگی پیرسون (R)	
	0/000	0/000	معنی‌داری (Sig)	
278	278	278	تعداد	

* همبستگی در سطح 0/01 معنادار است.

منبع: (یافته‌های نگارندگان)

ضریب تعیین، می‌توان گفت عوامل فردی، حدود 74 درصد و عوامل محیطی حدود 58 درصد از تغییرات را تبیین می‌کنند.

بررسی مناسب بودن مدل رگرسیون

به منظور بررسی استقلال خطاها از یکدیگر، از آزمون دوربین- واتسون¹ استفاده شده است؛ همچنین آزمون معناداری کل مدل رگرسیون انجام شد. در ادامه، فرضیه‌ها و نتایج آنها ارائه می‌شوند.

با توجه به اینکه تمامی مقادیر Sig کمتر از 0/05 است، فرض H_0 (عدم رابطه معنادار) رد و فرضیه مخالف، پذیرفته می‌شود؛ بنابراین می‌توان گفت همبستگی هر دو عامل با رضایت شغلی، معنی‌دار است. همچنین نتایج آزمون نشان داد ضرایب در سطح خطای 1 درصد (99 درصد اطمینان) نیز معنی‌دار هستند.

نتایج آزمون همبستگی (جدول 10) نشان می‌دهد شدت همبستگی رضایت شغلی با عوامل فردی (0/859) و محیطی (0/760) زیاد است؛ به‌طوری که با توجه به

1- Durbin-Watson test

فرضیه‌های آزمون دوربین- واتسون

- بین خطاها همبستگی وجود ندارد ($H_0: \rho = 0$).
- رابطه خطی بین دو متغیر وجود ندارد (H_0).
- رابطه خطی بین دو متغیر وجود دارد (H_1).

فرضیه‌های آزمون دوربین- واتسون

- بین خطاها همبستگی وجود ندارد ($H_0: \rho = 0$).
- بین خطاها همبستگی وجود دارد ($H_1: \rho = 0$).

جدول 11- نتایج تحلیل رگرسیون

معنی‌داری (Sig)	آماره دوربین- واتسون	خطای معیار تخمین	ضریب تعیین تعدیل شده	ضریب تعیین	ضریب همبستگی	متغیر وابسته: رضایت شغلی
0/000	1/896	0/13962	0/898	0/899	0/948	
معنی‌داری (Sig)	آماره t	ضرایب استاندارد شده	ضرایب استاندارد نشده		متغیرهای مستقل	
		ضرایب استاندارد شده	خطای معیار	ضرایب (β)		
0/000	4/844		0/065	0/314	مقدار ثابت	
0/000	29/594	0/644	0/018	0/538	عوامل فردی	
0/000	20/902	0/455	0/017	0/363	عوامل محیطی	

منبع: (یافته‌های نگارندگان)

می‌توان به غیبت کاری، ترک خدمت، تأخیر کاری، تشویش و بازنشستگی زودرس (مقیمی و رمضان، 1385) اشاره کرد. هدف اصلی از انجام این پژوهش، بررسی تأثیر عوامل فردی و محیطی بر رضایت شغلی کارکنان شهرداری منطقه 18 تهران است؛ همان‌گونه که در بخش یافته‌ها اشاره شده است، نتایج نشان می‌دهند میزان رضایت شغلی، کمی بالاتر از حد متوسط (3/48) است که به معنای ضرورت توجه به این موضوع از طرف مدیریت منطقه است. البته پژوهش‌های مختلف، میزان رضایت شغلی را متفاوت گزارش کرده‌اند؛ برای نمونه، عسگری و همکارانش (1391) میزان رضایت شغلی تکنیسین‌های اتاق عمل بیمارستان‌های دانشگاه علوم پزشکی همدان را کمتر از حد متوسط (2/8) گزارش کرده‌اند. در پژوهش دیگری، 95 درصد کارگران، میزان رضایت شغلی خود را کم و متوسط اعلام کرده‌اند (اصغری و همکاران، 1392)، در حالی که پورکریمی (1388) رضایت شغلی دانش‌آموختگان کشاورزی خوداشتغال را در مقیاس 1 تا 100 برابر با 95/21 و رضایت شغلی دانش‌آموختگان غیرخود اشتغال را برابر با 77/60 اعلام کرده است.

از آنجایی که مقدار آماره دوربین- واتسون (1/896) در فاصله 1/5 تا 2/5 قرار دارد، فرضیه صفر، پذیرفته شده و می‌توان با 95 درصد اطمینان گفت بین خطاها، همبستگی وجود ندارد؛ بنابراین می‌توان از رگرسیون استفاده نمود. همچنین مقدار Sig کمتر از 0/05 است که نشان می‌دهد مدل رگرسیون توانسته تغییرات در متغیر وابسته (رضایت شغلی) را توضیح دهد (جدول 11).

مقدار ضریب همبستگی (0/948)، نشان‌دهنده همبستگی بسیار زیاد متغیر وابسته با متغیرهای مستقل است. مقدار ضریب تعیین تعدیل شده نشان می‌دهد، 89/8 درصد از تغییرات در متغیر وابسته (رضایت شغلی) توسط متغیرهای مستقل (عوامل فردی و محیطی) قابل تبیین است. همچنین با توجه به مقادیر ضرایب استاندارد شده می‌توان گفت عوامل فردی، تأثیر بیشتری بر رضایت شغلی دارند (جدول 11).

6- نتیجه‌گیری و پیشنهاد

شواهد نشان می‌دهند عدم رضایت شغلی، پیامدهای منفی زیادی برای سازمان دارد که از آن جمله

در یک نتیجه‌گیری کلی می‌توان گفت اولویت اقدامات سازمان‌ها برای بهبود وضعیت رضایت شغلی، عوامل محیطی است.

۷- منابع

اصغری، مهدی؛ ذاکریان، سید ابوالفضل؛ منظم، محمدرضا؛ عباسی‌نیا، مرضیه؛ محمدیان، یوسف؛ رحمانی، عبدالرسول. (1392). بررسی ارتباط بین رضایت شغلی با سلامت عمومی و فرسودگی شغلی در کارگران یکی از صنایع خودروسازی. *فصلنامه بهداشت و ایمنی کار*، 2(4)، 51-60.

افجه، علی‌اکبر؛ سام‌آرام، مریم. (1389). تأثیر میزان سلامت اجتماعی بر میزان رضایت شغلی (مطالعه موردی: کارکنان شرکت لیزینگ ایران خودرو). *فصلنامه برنامه‌ریزی رفاه و توسعه اجتماعی*، شماره 3، 1-30. آذر، عادل؛ مؤمنی، منصور. (1385). *آمار و کاربرد آن در مدیریت*، جلد دوم: تحلیل آماری، تهران: سمت.

پورکریمی، جواد. (1388). مقایسه رضایت شغلی و انگیزش پیشرفت در دانش‌آموختگان کشاورزی خوداشتغال و غیرخوداشتغال، *فصلنامه پژوهش و برنامه‌ریزی در آموزش عالی*، شماره 51، 155-175.

ترکمان، فرح؛ عابدی، سیده مرضیه. (1388). شناسایی عوامل مؤثر در رضایت شغلی دبیران، *تحقیقات روانشناختی*، 1(4)، 38-48.

حسینی، محمد؛ حیدری‌زاده، زهرا؛ قاسم‌زاده علیشاهی، ابوالفضل. (1392). بررسی نقش و تأثیر اخلاق اسلامی کار و فرهنگ سازمانی بر رضایت شغلی و تعهد سازمانی کارکنان دانشگاه شهید چمران اهواز، *دو فصلنامه علمی-پژوهشی مدیریت اسلامی*، 20(2)، 9-32.

راوری، علی؛ میرزایی، طیبه؛ ونکی، زهره. (1391). تبیین ماهیت مفهوم رضایت شغلی: مطالعه مروری، *فصلنامه مدیریت پرستاری*، 1(1پیاپی 4)، 61-71.

رسولی، زینب؛ اسلامی، رضا. (1392). بررسی رابطه رضایت شغلی و ویژگی‌های شخصیتی با سلامت روانی در کارکنان نیروی زمینی ارتش، *مجله علمی پژوهشی دانشگاه علوم پزشکی ارتش جمهوری اسلامی ایران*، 1(2)، 96-101.

نتایج پژوهش نشان می‌دهند همبستگی بسیار زیادی ($R=0/948$) میان عوامل فردی و محیطی با رضایت شغلی کارکنان وجود دارد؛ به گونه‌ای که با توجه به مقدار ضریب تعیین (R^2) می‌توان گفت، 89/8 درصد از تغییرات رضایت شغلی، توسط عوامل یادشده، قابل تبیین است. بنابراین بهبود وضعیت هر یک از عوامل، در افزایش سطح رضایت شغلی کارکنان، مؤثر خواهد بود. همچنین نتایج آزمون فرضیه‌های پژوهش، نشان می‌دهند رابطه مثبت و معناداری میان هر یک از عوامل فردی ($R=0/859$) و محیطی ($R=0/760$) با رضایت شغلی کارکنان وجود دارد؛ نتیجه پژوهش هاروی (2006) نیز نشان داد کارگرانی که روابط بین فردی خوبی با دیگران دارند، از رضایت شغلی بیشتری برخوردارند. در این پژوهش، همچنین پاسخ‌دهندگان در مقایسه با عوامل فردی ($3/76$)، از عوامل محیطی ($3/14$) رضایت کمتری دارند؛ در حالی که عسگری و همکارانش (1391) میزان رضایت از سرپرست و همکار را که در این پژوهش در قالب مؤلفه‌های عوامل فردی مورد بررسی قرار گرفته‌اند، به ترتیب $2/29$ و $3/12$ گزارش کرده‌اند.

براساس نتایج پژوهش و مطالب بیان شده، پیشنهاد می‌شود سازمان‌ها، توجه به مؤلفه‌های عوامل محیطی و بهبود وضعیت آنها را در اولویت قرار دهند؛ زیرا مقادیر ضرایب استاندارد شده نشان می‌دهند با وجود اینکه عوامل فردی در مقایسه با عوامل محیطی، تأثیر بیشتری بر رضایت شغلی دارند؛ ولی با توجه به این که مؤلفه‌های عوامل فردی (کانون کنترل، بیگانگی از کار، رابطه با همکاران، ارتباط با مدیر مستقیم و مدیران عالی و ارتباط با ارباب‌رجوع و رابطه با خانواده) بیشتر در اختیار خود فرد قرار دارند و سازمان، کنترل بیشتری بر مؤلفه‌های عوامل محیطی (نور و روشنایی، حرارت، سر و صدا، رفت و آمد، ابزار و تجهیزات، ایمنی و بهداشت و ایجاد فرصت تعامل) دارد؛ سازمان با ایجاد بهبود در وضعیت این مؤلفه‌ها می‌تواند مؤثرتر عمل کند. بنابراین

- مقیمی، محمد؛ رمضان، مجید. (1385). پژوهشنامه مدیریت، تهران: انتشارات راه‌دان.
- منظری‌توکلی، علیرضا؛ رجبی، محبوبه. (1392). بررسی رابطه ادراک عدالت سازمانی و رضایت شغلی کارکنان دانشگاه علوم پزشکی و خدمات بهداشتی درمانی کرمان، *مجله بهداشت و توسعه*، 2(1)، 22-32.
- مؤمنی، منصور؛ فعال‌قیومی، علی. (1386). تحلیل‌های آماری با استفاده از SPSS تهران: مؤلف.
- نکویی‌مقدم، محمود؛ شکوهی، ایرج؛ بانسی، محمدرضا؛ نخعی، نوذر؛ افشار، زهرا. (1392). بررسی رابطه سبک رهبری با رضایت شغلی کارکنان شبکه بهداشت و درمان دانشگاه علوم پزشکی کرمان در سال 1389. *مجله بهداشت و توسعه*، 2(1)، 65-73.
- همشهری آنلاین، نظرسنجی تلفنی از مردم تهران درباره رضایت شغلی، ۲۳ آبان ۱۳۸۷. قابل دستیابی در: hamshahrionline.ir/details/68167
- Bartel, A. (1981). Race differences in job satisfaction: a reappraisal. *Journal of Human Resources*, No.14.
- Chandan, J. (1997). *Organizational Behavior*. New Delhi: Vikas Publishing House Pvt. Ltd.
- Donohue, W., Heywood, J. (2004). Job satisfaction. *International Journal of Man Power*, vol. 26, 36-37.
- Gati, I. (1989). Person-environment fit research: problem & prospects, *Journal of Vocational Behavior*, vol. 35, 181-193.
- Griffin, M. L., Hogan, N. L., Lambert, E. G., Tucker-Gail, K. A., Baker, D. N. (2010). Job involvement, job stress, job satisfaction, and organizational commitment and the burnout of correctional staff, *Criminal Justice and Behavior*, 37(2), 239-255.
- Groot, W., Brink, H.M, Vanden. (2000). Job satisfaction, wages and allocation of men and women. In *Quality of Life Theory and Research*, Edited: Dienen E., Kluwer.
- Guldal, Guleryuz., Semra, Guney., Eren Miski, Aydın., Oznur, Asan. (2008). The Mediating effect of job satisfaction between emotional intelligence and
- زندگی‌پور، طیبه؛ مهر‌آور مومنی، جاوید. (1390). بررسی رابطه رضایت زن‌اشویی و رضایت شغلی در کارکنان شرکت آب و فاضلاب استان تهران، *فصلنامه مشاوره شغلی و سازمانی*، 3(7)، 113-129.
- سایپینگتون، اندرو. (1379). *بهداشت روانی*، ترجمه حمیدرضا حسین شاهی برواتی، تهران: نشر روان.
- سلطانزاده، وحید؛ قلاوندی، حسن؛ فتاحی، مسلم. (1391). بررسی رابطه بین کیفیت زندگی کاری و رضایت شغلی اعضای هیأت علمی دانشگاه شیراز، *دوفصلنامه پژوهش‌های منابع انسانی دانشگاه جامع امام حسین*، 4(2)، 125-149.
- شفیع‌آبادی، عبدالله؛ خلیج‌اسدی، شددیده. (1389). بررسی رابطه بین رضایت شغلی با سلامت روانی کارکنان شاغل دانشگاه. *فصلنامه تازه‌های روانشناسی صنعتی سازمانی*، 1(2)، 27-33.
- ظهوری، قاسم؛ رضایی، صادق؛ جرفی، سعید. (1387). بررسی اثرات تصمیم‌گیری مشارکتی بر رضایت شغلی کارکنان (مطالعه موردی: بانک کشاورزی استان خوزستان). *دانش مدیریت*، 21(80)، 61-76.
- عسگری، محمد؛ رفعت، علی؛ راشدی، وحید. (1391). بررسی رضایت شغلی تکنیسین‌های اتاق عمل بیمارستان‌های دانشگاه علوم پزشکی شهر همدان در سال 1390، *مجله علمی-پژوهشی پژوهان*، 11(1)، 37-40.
- گلکاری، طاهره؛ قمرانی، امیر؛ صالحی، هاجر؛ عرب، حمیدرضا. (1392). رابطه شیفتگی مرتبط با کار و رضایت شغلی در کارکنان یک شرکت صنعتی نظامی، *مجله طب نظامی*، 51(2)، 143-148.
- محمودی، حسین؛ سوری‌لکی، ابودر؛ بوالحسنی، معصومه؛ سپهوند، محمدجعفر. (1391). بررسی رابطه مهارت‌های ارتباطی و رضایت شغلی پرستاران، *دوماهنامه علمی-پژوهشی دانشگاه شاهد*، 20(101)، 1-7.
- مرادی، محمد؛ خاتونی، مرضیه؛ ضیغمی، رضا؛ جهانی‌هاشمی، حسن؛ شیخی، محمدرضا. (1392). بررسی رابطه تعهد حرفه‌ای و رضایت شغلی پرستاران شاغل در بیمارستان‌های دولتی آموزشی وابسته به دانشگاه علوم پزشکی قزوین، *فصلنامه اخلاق پزشکی*، 7(24)، 78-55.

- organizational commitment of nurses: A questionnaire survey, *International Journal of Nursing Studies* 11(45), 1625–1635.
- Harvey, S. (2006). Personality & Individual Difference, *APR*, 40 (5), 1063– 1074.
- Hellriegel, Don., Woodman., Richard, W. (1996). *Organizational Behavior*. South -Western College Publishing an International Thomson Publishing Company, 53-55.
- Hersy, P., Blanchard, K.H. (1993). *Management of Organizational Behavior*, Prentice-Hall, Inc. Englewood Cliffs. New Jersey.
- Herzberg, F. (1966). *Work and the nature of man*. Cleveland, OH: World Publishing Company.
- Kwai Fatt, Choong., Wong Sek Khin, Edward., Ngee Heng, Tioh. (2010). The Impact of Organizational Justice on Employee's Job Satisfaction: The Malaysian Companies Perspectives, *American Journal of Economics and Business Administration*,. 2(1), 56-63
- Moorman, R.H. (1993). The Influence of cognitive and affective based job satisfaction measures on the relationship between satisfaction and organizational citizenship behavior, *Human Relations*, 46(6), 759-775.
- Robbins, S.P. (1993). *Organizational behavior*. London: Prentice-Hall.
- Rollinson, D., Broadfield, A., Edwards, D.J. (1998). *Organizational behavior & analysis: An integrated approach*, Addison Wesley Longman.
- Sharma, A., Verma, S., Verma, C., Malhotra, D. (2010). Stress and burnout as predictors of job satisfaction among lawyers. *European Journal of Social sciences*, 14(3), 348-359.
- Smith, P.C., Irwin, J.L., Bachiochi, P.D., Robie, C., Sinar, E.F., Parra, L.F. (1989). *User's manual for the Job Description Index and the Job in General scale*. Bowling Green, OH: Bowling Green State University.
- Strees, Richard.M., Porter, Lyman.W. (1991). *Steers. Motivation and Work Behavior*. New York: MCCRAM-HIL.
- Wexley, Kenneth., Yuki, gary. (1984). *Organizational behavior and personal psychology*. Irwin, Homewood, Illinois. http://www.motiuation_index.com